

Dragan Bošković

PROBUDI SE U IMENU:

Elpenorovi preobražaji u poeziji Saše Jelenkovića

Poetika poetskog diptiha o Elpenoru Saše Jelenkovića predstavlja potvrdu već osvojenih teritorija u imaginaciji određene pesničke stvarnosti, figura, glasova, predmeta i pojava koje pripadaju toj stvarnosti. Diptih izražava doživljaj jednog posebnog sveta u sveukupnom odnosu i značenju svih njegovih delova: vizija Elpenora, dakle, celovita je vizija već formiranog unutrašnjeg pesničkog univerzuma, poetike, jezgra iz kojeg Jelenkovićeve poezija posmatra sebe, svoj svet, kulturu. Jelenkovićeve Elpenor je tako – otkrijmo odmah tajnu – medijum kompleksnog i zaokruženog iskustva kroz koje se, ne dosežući neko apsolutno stanje, preobražavaju jezik, stvari, događaji, tekstovi, mitološki obrasci. Zaokruženo iskustvo, paradoksalno, jeste iskustvo specifičnog poretka u kojem je sve rasuto: i subjekt, i vreme, i pesnički glasovi, i značenja. Gubeći svoje obrise, Elpenor postaje očekivani odgovor na epohalnu izgubljenost našeg sveta.

Dok pratimo dinamiku pesničkog subjekta *Elpenorovih pisama* i *Elpenorovih budenja* možemo prepoznati da se on ne formira u nekom iskustvenom, niti u nekom preiskustvenom prostoru, nego negde između, kroz više ravni ili stanja, u jednom stalno vibrirajućem svetu, tako blizu i tako daleko od sebe i njega. Glas subjekta nije homogen glas već mnoštvo glasova: „A sad sam [...] bogat, ispunjen glasovima“ („pismo trideset prvo“). Njegov glas dolazi iz različitih ontoloških, psiholoških i psihičkih prostora; on je zapravo zbir različitih glasova jednog istog glasa uvek različitog subjekta, rasipanje odjeka koji se vraćaju i nikada se ne gase.

Subjekt/Elpenor je pokretan iako se ne pomera, raslojen i proziran, kao što je to svaka druga pojava u Jelenkovićevoj pesničkoj svetu, u kojem se i same stvari i sama prisutnost shvataju tek kao nešto nesupstancijalno, u čijem oblikovanju, kao suštinska sila, učestvuje i sama disperzivna subjektivnost. Zato Jelenkovićeve subjekt, (n)i Elpenor (n)i pesnički subjekt, može biti „nedovoljno mrtav za mrtve / iz živih odsutan i rasut“ („pismo dvadeset prvo“), a to opet znači biti „Rasut, razvejan, razbijen“ („pismo dvadeset treće“) i biti bačen „među rasejane i zbunjene“ („pismo dvadeset drugo“), da bi živio nikako drugačije nego „rasuto, / nesmotreno, van sebe“ („buđenje sedmo“), jer sve je samo „tumaranje, rasutost, razvejanost“ („buđenje šesto“). Stanje „izvan sebe“ jeste stanje nepripadanja ni sebi ni drugome, permanentno odustajanje koje od života stvara košmar: „ovo neprestano izlaženje iz sebe razvejanost / prisustvo u svemu ali nemogućnost usidrenja.“ („pismo dvadeset prvo“) Živeći svoju krizu, Elpenor živi i svoje i promašaje svih svetova kojima (ne)pripada. On je i ovde i u hadu, senka i pijanac, zaboravljeni i pronađeni, na putu u smrt brži od svih. Njegove „teritorije“, kao i teritorije smrti i pijanstva, života, sna i buđenja ne mogu se razdvojiti; njihovi obrisi postoje, ali njihov identitet je izgubljen. *Rasutost* po svetu i *rasutost* po sebi („otkud ti, / svuda oko nas, Elpenore?“ („pismo dvadeset prvo“)) dokazuje da

Elpenora, naime, još samo identifikuje marginalni mit, i da njega nema ne bi bilo ni pesničkog govora.

Ako je u duhu deridijanske epohe porušen monolitan poredak stvari, biće i hijerarhije relativizovani, ostao je veliki broj nepovezanih pojava od kojih poetski subjekt stvara sebe i svoj mogući svet. Kao u momentu buđenja, Elpenor nije u potpunosti svestan hipotetičnosti svoga stanja, i zato ne može slobodno da pristane na stabilno znanje, i ničemu ne može da prida konačno značenje ni vrednost. Somnambulnom figurom Elpenora Jelenković, naime, budi poeziju i pesničku ontologiju iz tridesetovekovnog logičkog sna. Više se i ne određuje ko ili šta je subjekt, ili objekt, već se paradoksalno ustanovljava postojanje nečega što registruje ono lutajućeg identiteta drugo, koje mu je spoljašnje – koje mu je, dakle, unutrašnje.

Kao i konture elpenorovskog sveta, i ostaci elpenorovskog subjekta postavljeni su u ritam radikalne dijalektike: „Ovo nije on, ovo jeste on [...] / izvan reči što prikazuju i poriču.“ („Redak gost u rodnom domu“) Istorija raspadanja poetskog subjekta došla je, dakle, pred poslednju fazu, nadomak njegovog gašenja, i tu zadržana. Doživeti sebe kao individuu – što je zalog moderniteta – znači sačekati svoje konačno istorijsko rasprskavanje koje se dogodilo u momentu izdisaja moderniteta. Jelenkovićev subjekt zadržava se u toj poslednjoj tački simulirane stabilnosti. Iako i dalje postoje nejasni obrisi subjekta i sveta, više ne može da dođe do stabilizacije veza između njih, već samo do opstanaka u jednom neuravnoteženom sistemu za koji bi, zapravo, ravnoteža predstavljala definitivan kraj. Ovo dinamično i nepostojano trajanje subjekta dodiruje se sa još jedino preostalim i mogućim *razmenama*, *preobražajima*, *konvertovanjem*. Zanimljivo je da se u Jelenkovićevoj poeziji dodiruju dve velike metafore udaljenih epoha: *metamorfoza* – metafora utisnuta u sliku antike, i *razmena* – metafora utisnuta u sliku (post)postmoderniteta. I zato nalog: „A kad kažem: počinje preobražaj, razmeni se“ („pismo trideset treće“), i nedoumica: „o da li bih usudio se da razmenim“ („pismo trideset peto“), i činjenica: „već si brojne stope posvetio razmeni“ („buđenje peto“), zapravo su detektori dubine epohalnog iskustva Jelenkovićeve poezije. I zato ove slike jesu poetske i ontološke metafore fluidnog identiteta duha našeg vremena, beleženje neprestanog prelaza (lika, identiteta, diskursa, itd.) iz *jednog* u *drugo* stanje pri čemu su i to *jedno* i to *drugo* samo obrisi nekada čvrstih entiteta velikog sveta.

Na ovom mestu Jelenkovićeve poezije dodiruje se sa Rilkeovim duhovno-poetskim zahtevom za *preobražajem* koji neće biti rešen rilkeovskim „prevodenjem“ pojava posredstvom anđela ili umetnika u „suštinski svetski prostor“ već će ostati u ukočenoj aporiji preobražaja. Jelenkovićeve poezije pokušava da markira baš taj neuhvatljivi trenutak „metamorfoze“, predah, pukotinu, mesto u kojem se ne zna šta kojem polu pripada, momenat u kojem je počeo proces preobražaja koji se ne može dovršiti, u kojem će stvari, jezik, pesma, subjekt ostati nezaokruženi i nikada iskristalisani do kraja. U tom zamagljenom mestu – koje poriče postojanje simboličkim kôdom formiranog „čistog prostora“ *Devinskih elegija* ili *Orfejevih soneta* – otvorena je pomenuta dijalektika, jer „Ako se i raspada njegov spoljašnji glas / unutrašnji se obnavlja kao dete kad zastane u igri.“ („Redak gost u rodnom domu“) Raspareni svet ukida posrednika [„Između mene i njihovog jezika, ni čula“ („pismo četvrto“)], ukida čak i naspramnost odnosa i slojeva, iako kao

varku zadržava danas deplasirane ostatke simbolističkog poetičkog zahteva za pronalženjem relacija između reči, stvari i bića. „Svemu tražim vezu“ („pismo sedmo“) neće predstavljati programsku čežnju da se veze pronađu u svetu podložnom „padu“ i „vrtočlavi“ [„I dok budeš padao“ („pismo deseto“); „Da li si ti onaj koji pada“ („buđenje treće“)]. Ako su veze izgubljene, moguće je još samo uzaludno tragati za njima, čeznuti za nečim nemogućim što je zapravo svojstvo poetike s one strane svakog simbolizma.

Poezija Saše Jelenkovića u stalnom je pokušaju uobličavanja postojanja sveta koji, s obzirom da je trajno izložen razgrađivanju, ne može da bude uobličen. Na različitim planovima – semantičkom, ontološkom, tekstualnom – postoji pokušaj zauzimanja položaja i ispitivanje oblika postojanja *ispred* i *iza* jezika, sna i smrti. Pojave, dakle, zalaze s one strane svoga identiteta, konstantno izložene nemogućnosti da prevladaju provaliju, da definitivno dobiju svoja mesta, da subjekt, jezik, predmeti, ovostrano i onostrano, ostvare jedinstvo. Izgubljeni orijentir, jezički ili ontološki, rezultuje Jelenkovićevim neprestanim ponavljanjima reči, pojava, fenomena, ne bi li uspeo da obuhvati izgubljeno jezgro sveta. Kružeći oko figure Elpenora, Jelenkovićeva poezija uvek počinje iz početka da hvata uvek isti tren, uvek iz drugog ugla, jer on mu uvek izmiče: „mene ne čekaju ne zamišljaju me kako se zamišlja“ („pismo dvadeset prvo“). Živeti izmišljanje samog sebe i sveta oko sebe – „da izmisli samoga sebe, / to je sve što ostaje mu sad“ („post scriptum“); „Sve ću to morati da izmislim“ („buđenje deveto“) – pretvoreno je u paradoks zabrane ili nemoći: „Nisu dopuštali da sebe izmislim.“ („buđenje jedanaesto“) Jelenkovićev Elpenor zato ne poseduje niti jedan atribut epske figure onoliko koliko to ne poseduje ni epoha kojoj se Jelenkovićeva poezija obraća. Elpenor je, u tom smislu, naš savremenik, tamno mesto mita i konstanta današnjih, (post)postmodernih „mitova“.

U Jelenkovićevoj poeziji uspostavljena je paradoksalno kočenje mobilnih stvari, statičnost pokreta, složen i usporen uzajamni odnos pokretljivih poredaka bez sopstvenih granica: jedan semantički sloj ne počinje gde se drugi završava, nego se oni neprestano šire i prevazilaze. I pored toga što je sve u pokretu [„nikada dokon“ („Redak gost u rodnom domu“)], u Elpenorovom kosmosu kao da nema promene [„A sad sam mumija“ („pismo trideset prvo“)], ali kao da ima beskrajnog modernističkog stvaranja sebe i sveta. Od avangardnog iskustva, opet, ostala je samo jedna nostalgična traklovska slika [„nostalgičan za miholjskom truleži.“ („Redak gost u rodnom domu“)], i – ništa više.

Rezultat opisanih kontura Jelenkovićevog poetskog univerzuma jeste činjenica da u njemu nema sećanja, ali nema ni zaborava, jer nema ni osećaja vremenitosti. Zaboraviti kao što je Elpenor zaboravljen [„jesu li te zaboravili kao što se zaboravlja / klupko na kraju lavirinta kad je izlaz pronađen“ („buđenje treće“) ili kao što on zaboravlja [„Zašto sam zaboravio?“ („buđenje deveto“)], znači potpuno se isključiti iz života. Elpenorovska amnezija je neobična: ona je zaposela i Elpenora i samo biće njegovog sveta; amnezija je zapravo otvaranje nekom novom/starom svetu, kao što je buđenje iz pijanstva/sna zapravo buđenje u pesmi koja je podzemni svet, smrt [„kad mi je rečeno da dolazi smrt, verna pesma“ („pismo četvrto“)], koja je pismo [„zaronio u epu, izronio u pismima“ („pismo dvadeset sedmo“)].

Ontološka oskudica koja se oseća na planu zaborava značenja reči i na planu zaborava predmetnosti koja iščezava, uticaće i na druge aspekte Jelenkovićevih pesama.

Otvoreni ka neimenovanoj praznini, predmeti su, dakle, na granici nepostojanja. Oni ne mogu da se vežu za jezik, niti za subjekt ili neku drugu instancu, otkrivajući veliki broj mogućnosti prepoznavanja ili neprepoznavanja stvarnosti predmeta i stvarnosti subjekta. Simbolističko iskustvo predmeta skrivenih od reči dovedeno je do sopstvene krajnosti, do semantičkog pražnjenja i reči i predmeta, njihovog uzajamnog ogledanja i preplitanja koje znakovi više ne mogu da evociraju. Jelenkovičev subjekt tako govori jezikom posle poststrukturalizma. Kada, dakle, „jeziku priznam da je od mene načinio / krijumčara, a ja od njega bernandina“ („pismo treće“), sama činjenica krijumčarenja značenja kroz jezik (ili skrivanja jezikom onoga što krijumčarimo), pretvara i pesnički subjekt i jezik u posrednike neuhvatljivih značenja. Prepoznati, opet, jezik kao psa nemoguće je na jeziku poretka već na jeziku nereda. Na zapovest: „Sedi!“, elpenorovski jezik neće sedeti, već će se pre okrenuti na leđa ili pretvoriti u Dionisa.

Posledica fluidnosti smeštene u jezik drastično će se osetiti na polju imenovanja. Ako je dilema Jelenkovičeve poezije, „I kakvim imenom nazvati ono / što imena nema“ („pismo treće“), i ako „Svako bi morao imati posmrtno ime, / nekog drveta, voćke, reke, da bi ga / razlikovali“, i ako „ime je ravnoteža legende i dužnosti. / Svakome bi valjalo nadenuti neko ime“ („pismo šesto“), mogućnost imenovanja ocrtava se kao imenovanje na svetu iza ovog sveta i iza ovog jezika. U smrti nema imena nego ličnost samo navlači *maska* „pod kojom se istrajnost odvija“. Izgubivši supstancijalnost i pre pada u smrt, u elpenorovskom svetu jedino postoji jedno veliko istrajavanje bez identiteta u košmaru stvari, znakova, tekstova, značenja. Gledajući svet očima jezika obolelog od „elpenorovog sindroma“, Jelenković ne uspeva da imenuje stvari i da ih tako i uprisutni. Kada bi ime bilo dosegnuto, Elpenorov svet bi se ukočio: „ali ime si zaboravio, / ime ti nedostaje, ako ime saznaš, bićeš onaj kome / potrebno je da ostane neutješan.“ („buđenje dvadeset prvo“) Jer ako „...ja znam ko sam... ko zna ko sam ja...“ („pismo dvadeset prvo“), to ipak ne znači da „znače i tvoje ime, ono što ti izmiče / pri buđenju“ („buđenje dvadeset prvo“). To ime znače jedino knjige: ono što, dakle, ne uspeva Jelenkovičev subjekt i Jelenkovičev jezik uspevaju Jelenkovičeve knjige. Stvaralački jezički gest, kao odraz primordijalnog stvaralačkog gesta, „*I neka bude Elpenor*“, kao posledicu imaće jezičko-ontološki odjek: „*I on ne beše.*“

Elpenorovska poezija Saše Jelenkovića očekivano je premrežena mitološkim znakovima. U njoj se može pročitati upisano poznavanje književnih oblika, metafora i stihova prethodnih pesama, mitskih referenci, ali one ne doprinose dubljem razumevanju ove poezije. Ova poezija ne može se razumeti na planu tekstualnosti koliko to može na planu disperzije te tekstualnosti. Šavovi jednoga sveta su popucali, a očekivane apokalipse nema. Jelenković tako neće ponuditi mitske obrasce kao jedinstvene izvore smisla, niti će to biti tekstualni predloži iz srpske i svetske lirske baštine, u kojima Jelenkovičeve knjige ne oskudevaju, biće to pre radikalno i uporno zadržavanje na nestabilnom mestu između svetova, značenja, tekstova i glasova, na mestu koje ne može biti nadomešteno nekim sigurnijim simboličkim ili ontološkim kodom osim „razvejane“ figure koja uzaludno traga za sobom i svojim imenom.

U *Elpenorovim pismima* i *Elpenorovim buđenjima* ne može se, dakle, tačno odrediti šta čini ontološku odrednicu njihovog sveta. Da li je to san, ili je to smrt, da li je to trenutak

budenja, buđenje u smrti ili snu, ili su to pre rasuti slojevi bića. San je posebno privilegovano elpenorovsko stanje [„Ono što je blisko, / postoji samo u snu“ („pismo drugo“)], ali i buđenje je to isto tako [„postoje samo buđenja iz stidnih snova“ („pismo prvo“)], i zato zahtev za nespavanjem [„Nikad više neću zaspati“ („pismo treće“)] nije narušen zahtevom za buđenjem: „vreme je da se probudiš.“ („pismo jedanaesto“) Buđenje i spavanje, nesanica i smrt u Jelenkovićevoj poeziji menjaju mesta, tako da se ne može ustanoviti da li Elpenor/subjekt spava ili je budan, mrtav je ili živ. Jer „Ako je neko i spavao, taj ne spava više“ („pismo četrnaesto“), i ako je moguće „biti budan, i u snu“ („pismo trideset prvo“), onda to jesu ponovljeni vapaji koji se ne mogu ostvariti. Tako i stavovi „Zato, spavaj, padaj sve dublje u san [...] Ne mari da se probudiš“ („buđenje peto“) znače da su Elpenora istovremeno opseli i život i smrt, i san i budnost, pijanstvo i trezvenost.

Ako Elpenorov san nije „prelazak u čist jezik“ („buđenje šesto“), on je zato „čisti san“ („buđenje četrnaesto“), identičan smrti [„što više / sanjaš to si budniji u smrti“ („buđenje osmo“)], u kojoj „bih otvorio oči, što je sada nemoguće“, da bi samo ostalo da „ja spavam / iza sna, ponekad sanjajući sebe“ („buđenje deseto“). Izmišljanje i sanjanje samoga sebe postojaće paralelno sa borbom za buđenjem koja je zapravo borba za san – „Budio sam se i ponovo otvarao oči, / budio se da poništim sve razloge buđenja, / budio se da olakšam savest i poništim priču, / budio se da odvažno utonem u novi san“ („buđenje jedanaesto“) – i koja je identična borbi za konačnim poništenjem značenja priče, epa, mita, Odiseja, Kirke, Penelope. Činjenica da „Kad se ponovo probudi, / da u istu epidemiju uroni“ („buđenje trinaesto“), otkriće nam da je ovakvim konceptom i sam pesnik doveden pred svršen čin. I pored svih pokušaja, njegova poezija neće poverovati da je orfejsko buđenje iz mrtvih moguće. Pošto Jelenkovićevo poezija „ne može da probudi“ („buđenje sedmo“), pesnik/Elpenor će programski odrediti svoj posao: „Zato i pišem [...] da učutkam / prekore i okončam skrivanje.“ Pisanje se još jednom prepoznaje kao osujećeno orfejsko izvlačenje skrivenog na javu pesme, a Elpenor kao onaj koji je izgubljen i zaboravljen. Ova skrivalica, međutim, ova igra žmurke između subjekta, figure Elpenora, jezika, tekstualnih tragova, različitih svetova i čitalaca ne može biti okončana. I kada se posle brojanja do sto osvrnemo i ugledamo siluetu Elpenora, njega više na tom mestu neće biti. Ali ostaju zato knjige Saše Jelenkovića kao dokaz da smo u ovim izuzetno zanimljivim poetskim žmurkama učestvovali.

223

226